

KOVÁCS TAMÁS

Szenátori családok pártharcai az 5. század végén

A Nyugatrómai Birodalom bukása után az 5. század végén Itália új helyzetbe került. Az osztrogótok uralkodója, Nagy Theoderich seregeivel 489-től kezdve birtokba vette előbb az Appennin-félsziget északi részét, majd hatalmát igyekezett kiterjeszteni a déli területekre is. Mindennek előzménye, hogy a 480-as évek második felében a Zenón keletrómai császár és Theoderich közötti viszony a végletekig kiéleződött, miután Theoderich csapatai előbb Thraciát, majd 487-ben Konstantinápoly környékét fosztogatták. Az osztrogót uralkodó lépései elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy Zenónt megegyezésre bírják, aki, mint ismert, az Itáliában uralkodó Odoacer hatalmának megdöntésével bízta meg őt, egyszersmind a belső békére veszélyes osztrogótokat is eltávolítva a balkáni területekről.¹

492 augusztusában Theoderich ostromzárat vont Odoacer ravennai búvóhelye köré, amelyet a következő évben be is vett. A szkír uralkodót a bevonulást követő tizedik napon megölték, ezzel a mozzanattal Itáliának új ura lett.² Theoderich uralmának legitimációja azonban korántsem alakult ki könnyen. A ravennai krónikás, Anonymus Valesianus szerint Theoderichnek csak addig kellett volna Odoacer helyén uralkodnia, míg Zenón a birodalom nyugati felébe nem érkezik, hogy helyreállítsa a keletrómai tekintélyt.³ Erre azonban már nem kerülhetett sor, hiszen 491-ben bekövetkezett halálával a birodalom keleti felén is olyan helyzet állt elő, amely törést okozott a konstantinápolyi vezetés itáliai politikájában. A keletrómai fővárosban az idős Anastasiost (491–518) választották meg, aki elsődleges feladatának a birodalom pénzügyi stabilizációját tekintette, ami jó időre elvonta figyelmét az Appennin-félszigetről.

A római arisztokrácia egymással szembenálló csoportjai Odoacer legyőzése után láthatóan rögtön tudatosították magukban, hogy Theoderich győzelmével új hatalom jelent meg a félszigeten, s azt is, hogy az Itáliát és a volt birodalom keleti felét összekapcsoló kötelékek lazulni kezdtek. A keletrómai császár halálának híre ennek tudatát csak tovább erősítette. Az arisztokrata csoportosulások tagjait megtaláljuk azokban a követségekben, amelyeket az osztrogót király küldött Konstantinápolyba itáliai uralmának elismertetése céljából. Úgy tűnik, a Decius-családhoz tartozó Rufius Postumius Festus *caput senatusi* rangjánál fogva könnyűszerrel igényt formálhatott arra, hogy az uralkodó első követségével Konstantiná-

¹ Wolfram, Herwig: *History of the Goths*. London, 1990. 277–278.; Heather, Peter: *The Goths*. London, 1996. 216–217.; Heather, P.: *Foedera and foederati of the fourth century*. In: Pohl, W. (ed.): *Kingdoms of the Empire. The Integration of Barbarians in Late Antiquity*. Leiden – New York – Köln, 1997. 57–63.

² Wolfram: *History of the Goths*, 280–281.; Heather: *The Goths*, 219.

³ Anonymi Valesiani *Pars Posterior*. 10.49. In: Mommsen, Theodor (ed.): *Monumenta Germaniae Historica Auctores antiquissimi*. Vol. IX. Berolini, 1892. (a továbbiakban: Anonymi Valesiani *Pars Posterior*)

polyba utazzon. A Theoderich hatalmának elismerésére irányuló törekvések azonban ekkor – 490-ben – még elbuktak.⁴ Egy év elteltével egy újabb követség, immár az Anicius családhoz tartozó Probus Faustus vezetésével indult a Birodalom keleti felébe, útközben azonban értesültek a kelet római császár haláláról, és visszafordultak. Így Theoderich itáliai uralkodásának keleti elismerése továbbra is váratott magára.

A szenátori családok jelenléte az államszervezetben

Az itáliai osztrigót királyság létrejöttével az egykori római államszervezetben a római eredetű tisztségviselők mellett megjelentek a gótok. Theoderich továbbra is fenntartotta a közhivatalokat a rómaiak számára, akik azonban a tradicionális védelmi szervezetben is nagy számban voltak jelen. Az uralkodói hatalom biztosítása érdekében szükségessé vált a katonai pozíciók germán származásúakkal való feltöltése és a testőrség gyökeres átalakítása.⁵ E politika jegyében Theoderich megszüntette a hagyományos római védelmi szerveket: a *scholaet*, a *domesticit*, a *silentiariit*, valamint a *magister militum praesentialis* tisztséget.⁶

A hivatali pozíciókkal kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy az osztrigótok és a rómaiak nem azonos feltételekkel juthattak vezető pozíciókba. Egy osztrigót hivatalnok elsőként apródként szolgált, majd ha érdemesnek bizonyult rá, egyre feljebb került a ranglétrán, végül pedig elérhette a *maior domus*⁷ tisztséget, amelynek révén a király állandó kíséretének, a *comitatus*nak is tagjává vált. Ez a szervezet az itáliai osztrigót kormányzat szívéét jelentette, ám ez a csoport sem nélkülözte a római elemeket.⁸

Ezzel szemben kevésbé volt rögzös útja a közhivatalok római szereplőinek. A ravennai osztrigót udvar két legjelentősebb római tisztségviselője a *magister officiorum* és a *praefectus praetorio* volt. Előbbi a ravennai udvar legbefolyásosabb tisztségének számított, a hivatal birtokosa szinte teljhatalommal rendelkezett. Kezében összpontosultak a legfontosabb méltóságok, ő felelt a provinciális kormányzókért, valamint ő nevezte ki a városi vezetőket és a *praetorianus*okat is, továbbá a fontosabb követjárások vezetését is ellátta. Hozzá tartoztak az udvar fegyelmi ügyei, ő vezette a szenátorokat a király elé. Számos előjoggal rendelkezett, például egyetlen provincia kormányzóját sem iktathatták hivatalába; amíg bele nem egyezett, sőt megvétőzhatta a kinevezéseket.⁹ A 6. századi konstantinápolyi auctor, Ioannes Lydus a tisztség kapcsán megjegyzi, hogy az egész államszervezet sorsa a *magister officiorum* akaratától függött, befolyása döntő lehetett egyes krízishelyzetekben.¹⁰

⁴ Anonymi Valesiani *Pars Posterior*, 11.53.; Wolfram: *History of the Goths*, 284.

⁵ Sinnigen, William G.: *Comites consistoriani in Ostrogothic Italy*. *Classica et Mediaevalia*, vol. 24. (1963) 158.

⁶ Procopius: *The Anecdota or Secret History*, 26., 27–28. Loeb Classical Library. Cambridge, 1993. (a továbbiakban: Procopius: *Anecdota*)

⁷ Barnwell szerint a *praepositus sacri cubiculi*, valamint a *praepositus domus regiae* is a *maior domus*ust jelöli. Barnwell, Paul S.: *Emperor, Prefects & Kings The Roman West, 395–565*. London, 1992. 141.

⁸ Burns, Thomas S.: *A History of the Ostrogoths*. Bloomington, 1984. 169.; Wolfram: *History of the Goths*, 291.

⁹ *Cassiodori Senatoris Variae*, VI. 6. In: Mommsen, T. (ed.): *Monumenta Germaniae Historica. Auctores antiquissimi*, vol. XII. Berolini, 1898. (a továbbiakban: Cassiodorus: *Variae*)

¹⁰ John the Lydian: *On the Magistracies of the Roman Constitution (De Magistratibus)*. III. 62.3. Lawrence, 1971. (a továbbiakban Lydus: *De Magistratibus*)

A *magister officiorum*mal szemben a *praefectus praetorio*¹¹ tisztség birtokosa ugyan-csak jelentős hatáskörrel rendelkezett. Ő hajtotta végre az uralkodói utasításokat. Cassiodorus azt írja, ő volt az egyetlen a birodalomban, aki válsághelyzetben megmondhatta urának az igazat, akit tanácsaival is segített.¹² A *praefectus praetorio* megbízhatósága az évek múlásával azonban egyre csökkent, hatásköre kiterjesztésével könnyűszerrel fenyegetést jelenthetett az uralkodó hatalom számára, s a tisztség viselői a befolyt összegeket saját céljaira használták. Lydus beszámol arról, hogy hatalmukkal visszaélve jártak el olyan esetekben, melyekhez nem kellett az uralkodó hozzájárulása,¹³ s azt is megemlíti, hogy a *praefectus praetorio* pénzt csalt ki a kincstárból azért, hogy saját céljaira használja.¹⁴ Megjegyezhetjük azonban, hogy Lydusszal szemben Cassiodorustól árnyaltabb képet kapunk a tisztségről.¹⁵

A védelmi szervek római tagjainak elmozdításával egyetlen út kínálkozott az itáliai arisztokrácia számára, hogy továbbra is biztosítsák befolyásukat, mégpedig a polgári közhivatalokban való nagyobb szerepvállalás. Theoderich azzal az intézkedésével, hogy az olyan magas pozíciókban, mint a *magister officiorum*, a *praefectus praetorio* és a *praefectus urbi* továbbra is rómaiakat hagyott, meg is adta erre a lehetőséget. Az egyes arisztokrata családok könnyedén beleszólhattak az állam életébe. A *magister officiorum* döntötte el, hogy ki kerülhet az uralkodó elé, tehát ennek a tisztségnek a birtoklása lehetőséget adott az uralkodó személyes kapcsolatrendszerének befolyásolására. Az a feladatköre pedig, hogy ő vezette a legfontosabb követségeket, a Konstantinápolyval fenntartott kapcsolatok befolyásolását engedte meg számára.

A tradicionális itáliai uralkodói elit két részre oszlott: a provinciális, valamint a római arisztokráciára. Minden egyes városnak saját vezető rétege volt, a provinciák nemeseit azonban egyetlen tényező választotta el római társaiktól. Többnyire sokkal együttműködőbbnek mutatkoztak az új uralkodóval szemben. Ennek legfőbb oka abban keresendő, hogy kisebb befolyással rendelkeztek a római politikai életben, így családjuk későbbi érvényesülését ezúton akarták biztosítani. Theoderich felismerte ezt a lehetőséget, sőt élt is vele, így próbálta ugyanis ellenőrzése alá vonni a római szenátus tagjait. Ezt Cassiodorus lát-

¹¹ *Praefectus praetoriók*: Petrus Marcellinus Felix Liberius (493–500), Flavius Theodorus (500), Faustus Albinus (500/503), Olybrius (503), Cassiodorus (503/507), Flavius Anicius Probus Faustus (509–512). Martindale, John Robert: *The Prosopography of The Later Roman Empire*. Vol. 2. Cambridge, 1980. 1248. (a továbbiakban: PLRE)

¹² Cassiodorus: *Variae*, VI. 3.

¹³ Lydus: *De Magistratibus*, III. 69.2; 61.6; II. 20.2–11. Keleti kortársától Ennodius sem marad el. Epiphanius püspökről írott életrajzában megemlékezik egy *praefectus praetorióról*, bizonyos Pelagiusról, aki hivatalviselése idején Liguria területén duplán szedte be az adót. *Vita Beatissimi Viri Epifani Episcopi Ticinensis Ecclesiae*. 107. Vogel, Friedrich (ed.): *Monumenta Germaniae Historica Auctores antiquissimi*. Vol. VII. Berlin, 1885. (a továbbiakban: Ennodius: *Vita Epifani*) Későbbi példa is akad a tisztség hatalmára. Cassiodorus egy levelében melyet Lucania és Bruttium kormányzójának küldött, kifejti, hogy nagyapja *praefectus praetorióként* mérsékelte a helyi adó összegét, melyet éves szinten 1200 solidusról 1000-re csökkentett. Cassiodorus: *Variae*, XI. 39.

¹⁴ Lydus: *De Magistratibus*, III. 75.1.

¹⁵ Állásfoglalása szerint a *praefectus praetorio* feladata a nyugalom és a közbéke biztosítása volt. Cassiodorus: *Variae*, VIII. 20. Megfogalmazása nem véletlen, hiszen a *Variae* ezen része 507–511 között keletkezett, s ebben az időben éppen apja volt a tisztség egyik birtokosa. Szintén tőle tudjuk, hogy ez a tisztségviselő végezte a gótok letelepítését, amely igencsak szabad kezét adott a tisztség birtokosának *Magni Felicis Ennodi Opera*, 9. In: Vogel, F. (ed.): *Monumenta Germaniae Historica Auctores antiquissimi*. Vol. VII. Berlin, 1885. (a továbbiakban: Ennodius: *Epistolae*); Cassiodorus: *Variae*, II. 16.

ta, amikor egy szemléletes hasonlattal élve kijelentette, hogy egy alacsonyabb származású nemesi sarj bekerülése új, jóindulatú oltást jelent az idős fatörzs, a szenátus számára.¹⁶ Tagadhatatlan, hogy maga a szerző is ennek a tendenciának köszönhetette előrelépését.¹⁷

Theoderich azon kívül, hogy előnyben részesítette a vidéki arisztokráciát, az Odoacer alatt szolgáló korábbi tisztségviselőkől is áttemelt egyeseket a ravennai udvarba. Így került magas beosztásba Anicius Probus Faustus, továbbá Artemidorus, Cassiodorus apja, valamint Liberius.¹⁸

A meghatározó szenátori családok

Az itáliai arisztokrácia sorai között témánk szempontjából két meghatározó jelentőségű család a Gennadius Avienustól származó Aniciusok, valamint a Caecina Decius Basiliustól induló Deciusok. Mindkét család fölöttébb befolyásosnak számított; erre utal Sidonius Apollinaris galliai püspök tudósítása, aki a 467-ben zajlott római látogatásáról a következőt jegyezte meg: „Ezek a híres szenátorok [Gennadius Avienus és Caecina Decius Basilius], félretéve az őrség kiváltságát, kétséggel elsőek voltak a császár után.”¹⁹

Az Anicius-ház tagjai Gennadius Avienustól, attól a szenátortól kezdve töltöttek be magas tisztségeket, aki a római egyház érdekeinek elszánt védelmezője volt. Gennadius Avienus 452-ben, mint Prosper írja, tagja volt annak a követségnek, melyben Trygetiusszal és I. Leó pápával együtt felkereste az Észak-Itáliában tartózkodó Attilát, hogy megpróbálják távozásra bírni, ami – a hagyomány szerint – végül sikerrel zárult.²⁰ Ugyanakkor Attila távozása nem feltétlenül a követség sikeres tárgyalási politikájának tulajdonítható, hiszen a hun uralkodó seregét járvány tizedelte, ráadásul Markianos, a keleti birodalomrész császára időközben támadást intézett a hun védvonalak ellen.²¹ Önmagában az a tény, hogy Prosper leírásában szerepelteti Gennadius Avienust, az Anicius-család befolyásos helyzetére utal.

Avienus fia,²² Anicius Probus Faustus – a 490. év *consula* – már más szálaikon kötődött az egyházhoz. A számszerűen kisebbségben lévő család jelentősége annak tudható be, hogy tagjai kiterjedt szövetségi kapcsolatokat hoztak létre, amelyek Galliától egészen Dalmatiáig

¹⁶ Cassiodorus: *Variae*, VI. 14.

¹⁷ Cassiodori Senatoris *Variae*, VI. 1. Wickham, Chris: *Early Medieval Italy Central Power and Local Society 400–1000*. London, 1981. 18.; Tabacco, Giovanni: *The Struggle for Power in Medieval Italy Structures of political rule*. Cambridge, 1989. 62.; Barnwell, P. S.: *Emperor, Prefects & Kings The Roman West, 395–565*. London, 1992. 155.; Dyson, Stephen L.: *Community and Society in Roman Italy*. London, 1992. 240.

¹⁸ Cassiodorus: *Variae*, III. 22., 28.

¹⁹ *Gaii Sollii Apollinaris Sidoni Epistolae et Carmina*. I. 9.2–4. In: Lütjohann, Christian (ed.): *Monumenta Germaniae Historica Auctores antiquissimi*. Vol. VIII. Berlin, 1887. (a továbbiakban: Sidonius: *Epistolae*)

²⁰ *Prosperi Tironis Epitoma Chronicon*. 1367. In: Mommsen, T. (ed.): *Monumenta Germaniae Historica Auctores antiquissimi*, vol. IX. Berlin, 1892. (a továbbiakban: Prosper: *Chronica*)

²¹ Wirth, Gerhard: *Attila: das Hunnenreich und Europa*. Stuttgart–Berlin–Köln, 1999. 116–130.

²² A tisztségviselő 490-ben töltötte be a *consul*ságot, akkor már három gyermekkel rendelkezett. Fiai, Rufius Magnus Faustus Avienus és Flavius Ennodius Messala a 6. század elején töltötte be a *consul*i tisztséget. Rajtuk kívül egy lánya is volt, bár a források alig emlékeznek meg róla. Barnish, Samuel J. B.: *Transformation and Survival in the Western Senatorial Aristocracy, c. AD 400–700*. Papers of the British School at Rome, vol. 56. (1988) 120–155.

nyúltak.²³ Ennek egyik legszebb példája, hogy a Theoderich panegyricusát író, Gallia vezető arisztokráciájához tartozó Ennodius családjának egyik nőtagja, Cynegia összeházasodott az Anicius-ház tagjával, Anicius Probus Faustusszal.²⁴ A későbbiekben, amikor paviai püspök lett (514), már Ennodius jelentette a legfontosabb kapcsolatot az Anicius család északon élő része és Milánó gazdag és művelt klérusa között. Laurentius milánói érsek és Ennodius egyik elődje, Epiphanius paviai püspök (†496) körül már kialakult egy grammatikusokból és retorikusokból álló kör, amely kezdetől fogva támogatta Theoderich uralmát, s ez a csoport Ennodius fellépésével tovább növelte az Aniciusok befolyását.²⁵ Ennodius milánói éve alatt támogatta az észak-itáliai arisztokrata ifjak előmenetelét, de olyanokét is, akik nem rendelkeztek szenátori ősökkel. Nála tanult Anicius Probus Faustus fia, Magnus Faustus Avienus; ezenkívül patronáltjait rendszerint Deuterius milánói iskolájában taníttatta. Ebből a körből került ki Arator, Partenius, Ambrosius és Eugenius. Közülük a 6. század első éveiben többen Rómába mentek, ahol folytatták tanulmányaikat, többnyire vezető szenátorok vagy egyháziak felügyelete alatt. Ezt követően pedig a ravennai udvar szolgálatába álltak,²⁶ és idővel valamennyien vezető pozícióba jutottak,²⁷ ezzel szolgálva a feltörekvő Anicius család érdekeit.

Az Aniciusok tehát szövetségi kapcsolataik – legfőképpen Ennodius – révén Theoderich politikájának elsődleges támogatói voltak, amit a történeti hagyományban továbbélő két korábbi értesülés is alátámaszt. Az egyik szerint a vizigótok előtt 410-ben az Anicius-család egyik nőtagja, Faltonia Proba nyitotta ki a város kapuit – állítólag ezzel szerette volna előmozdítani a jobb kapcsolatot a rómaiak és a gótok között, de szándéka, mint ismeretes, visszafelé sült el.²⁸ A másik példát Theoderichnak az Anicius-család egyik tagjával, Anicia Iulianával Zenón császár által tervezett házassága nyújtja, amelyre azonban végül nem került sor.²⁹

²³ Barnish: *Transformation and Survival in the Western Senatorial Aristocracy*, 120–155.; Llewellyn, Peter: *Rome in the Dark Ages*. New York, 1993. 28.

²⁴ Ennodius: *Epistolae*, I. 5.

²⁵ További bizonyítékként szolgálhat Epiphanius ötödik követjárása, melyet Gundobad burgund királyhoz (474–516) vezetett, hogy a foglyok kiváltásáról tárgyaljon, ami végül sikerrel zárult. Ennodius: *Epistolae*, 136–177.

²⁶ Barnish: *Transformation and Survival in the Western Senatorial Aristocracy*, 130. 35. jegyzet.; Tabacco: *The Struggle for Power in Medieval Italy Structures of political rule*, 62.

²⁷ Arator liguriai szenátori család tagja volt, szüleit korán elvesztette. Ezt követően Milánóban nevelkedett Laurentius püspök gyámsága alatt. 504-ben Deuterius milánói iskolájának hallgatója lett. Később *advocatus* a ravennai udvarban, tehetségét a későbbi osztrogót uralkodó Athalaric (526–534) alatt tudta kamatoztatni a király minisztereként. Cassiodorus: *Variae*, VIII. 12. Élete végén – Vigilius pápa (537–555) alatt – pap lett Róma városában. A második említett személy Partenius, aki Ennodius nővérének fia volt, sok esetben ő vitte Ennodius leveleit Rómába. A harmadik, Ambrosius szintén liguriai család nemesi sarja volt, s később ő is *advocatus* lett, majd 533-ban a *praefectus praetorio* tisztség birtokosává vált. Cassiodorus: *Variae*, XI. 4. Az utolsó Eugenius, aki Olybrius testvére volt, szintén *advocatusként* szolgált a ravennai udvarban, később *quaestor sacri palatii*, majd *magister officiorum*. Cassiodorus: *Variae*, I. 12.

²⁸ Llewellyn.: *Rome in the Dark Ages*, 29.

²⁹ *The Fragmentary Classicising Historians of The Later Roman Empire Euanapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*. 16. Trans.: Blockley, Roger C. Liverpool, 1981. (a továbbiakban: Malchus: *Fragments*)

A másik meghatározó arisztokrata család Caecina Decius Basiliustól,³⁰ a 463. év consulától induló Decius-család volt. Maga Basilius is hihetetlenül sok tisztséget töltött be, ám négy fia³¹ közül a harmadik, Caecina Decius Maximus Basilius 480 és 501 között szintén magas méltóságok birtokosa volt.³² A család gazdasági és politikai hatalmát tökéletesen mutatja, hogy már a 483-as pápaválasztás alkalmával mint *praefectus praetorio Italiae* bukkan fel. A szenátor birtokai éppen a via Numentana mentén terültek el.³³ A *Liber Pontificalis* tanúsága szerint az út mentén található Tibur városából származott Simplicius pápa (468–483),³⁴ aki meghagyta a papságnak, hogy addig nem választhatnak új pápát, amíg Basiliusszal nem konzultáltak, ami voltaképpen vétőjogot jelentett.³⁵ Ennek megfelelően a *praefectus praetorio* elnökölt III. Felix, az első olyan egyházfő megválasztásánál, aki bejelentette megválasztását Konstantinápolynak, s biztosította a keleti uralkodót, Zenónt a lojalitásáról.³⁶

Caecina Decius Maximus Basiliusnak négy fia volt: Faustus Albinus, a 493. év *consula*, Avienus, az 501. év *consula*, továbbá Theodorus, akit 500-ban *praefectus praetorio Italiae*-nek választottak, valamint Inportunus, aki az 509. évben egyedül töltötte be a *consuli* tisztséget.³⁷ A család hatalmának jelentős része Róma környékére összpontosult, azonban jó kapcsolatokat tudhattak magukénak Galliában és Észak-Itáliában is.³⁸ Úgy tűnik azonban, hogy a testvérek között korántsem uralkodott egység, ez érhető tetten a 498-ban kezdődött Laurentius-skizma kapcsán. Az egyházi vitában Albinus és Avienus alkotta a Symmachus pápát segítő, Theodorus és Inportunus pedig a Laurentius ellenpápát támogatók csoportját.³⁹

A család megosztottsága háttérben részben egy ház (*domus ad Palmam*) birtokjoga is állhatott. Az épület kezdetben Gennadius Avienus tulajdonát képezte, nem sokkal később

³⁰ Lehetséges, hogy ebben annak is szerepe volt, hogy Nagy Theoderich 484-ben a család egyik tagjával Decius Marius Venantius Basiliusszal töltötte be a *consul*ságot. Anonymi Valesiani *Pars Posterior*, 10. 49.

³¹ Fiai: Decius Marius Venantius Basilius, Flavius Caecina Decius Maximus Basilius, Caecina Mavortius Basilius Decius, Flavius Caecina Decius Maximus Basilius.

³² Barnish: *Transformation and Survival in the Western Senatorial Aristocracy*, 125.; Schäfer, Christoph: *Der weströmische Senat als Träger antiker Kontinuität unter den Ostgoten* (490–540 n. Chr.). St. Katharinen, 1991. 149.

³³ Schäfer: *Der weströmische Senat als Träger antiker Kontinuität*, 128.

³⁴ *Libri Pontificalis Pars Prior*, 49. Mommsen, T. (ed.): *Monumenta Germaniae Historica Gestorum Pontificum Romanorum*, vol. I. Berlin, 1898. (a továbbiakban: *Liber Pontificalis*)

³⁵ Richards, Jeffrey: *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages 476–752*. London, 1979. 58.

³⁶ *Felices papae III Epistolae et Decreta*, 1. In: Migne J. P. (ed.): *Patrologia Cursus Completus, Series Latina*. Vol. 58. Paris, 1844–1849. (a továbbiakban: PL) Simplicius pápa és Maximus Basilius kapcsolata remekül példázza, hogy a szenátorok előszeretettel avatkoztak bele az egyház ügyeibe. Ezzel kapcsolatban további két Decius említhető példaként. Az egyik Decius Marius Venantius Basilius, aki egy kolostort alapított saját földjén, Fondiban, ebben az esetben ő is saját emberét tette meg rendfőnöknek. Vö.: Dyson, *Community and Society in Roman Italy*, 237. A másik pedig Theodorus, aki bazilikát alapított, melyet Szent Laurentiusról nevezek el. Vö.: *Epistolae Romanorum pontificum genuinae et quae ad eos scriptae sunt a S. Hilario usque ad Pelagianum II*, 41. Vol. 1. Thiel, Andreas (ed.). Hildesheim – New York, 1867. (a továbbiakban: *Gelasius Epistolae*)

³⁷ Szintén e családot gyarapította Flavius Vettius Agorius Basilius Mavortius és Caecina Mavortius Basilius Decius. Schäfer: *Der weströmische Senat als Träger antiker Kontinuität unter den Ostgoten*, 150.

³⁸ Barnish: *Transformation and Survival in the Western Senatorial Aristocracy*, 133.

³⁹ Schäfer: *Der weströmische Senat als Träger antiker Kontinuität*, 150.

az épület felbukkan egy a Decius családhoz tartozó Albinusnak íródott levélben, mely szerint az uralkodó engedélyezi neki, hogy a Domus Palmata mellett egy műhelyt nyisson.⁴⁰ Az épület úgy kerülhetett a Decius-családhoz, hogy Caecina Decius Maximus Basilius feleségül vette Gennadius Avienus lányát, ezáltal a Forum Transitorium mögött található ház tulajdonosának veje lett.⁴¹ Julia Hillner szerint sem zárható ki, hogy az épület leányági vonalon öröklődött.⁴² A Decius-család tagja, Albinus tehát egy eredetileg Anicius-tulajdonú házban élt, továbbá a későbbiekben nyilvánvalóvá válik, hogy politikájában több szálon kötődött az Anicius családhoz. Ez részben apja 501-es halálával magyarázható, amikor a testvérek között ellenségeskedés alakulhatott ki, melynek során Albinus az Anicius-családot kezdte támogatni, így próbálta ugyanis hatalmát biztosítani. Ezt alátámasztja egy a Laurentius-skizma alatt íródott levél is, melyet Ennodius írt Anicius Probus Faustusnak, közölve, hogy sikerült Symmachus támogatására rávennie Albinust.⁴³

Közbevetőleg a Deciusokról az is elmondható, hogy jó viszonyban álltak a Petronius családdal, így annak sarjával, Probinusszal, valamint fiával, Flavius Rufius Petronius Nicomachus Cethegusszal, aki 504-ben töltötte be a *consuls*ágot.⁴⁴ Flavius Rufius Postumius Festus is – akiről még lesz szó – e családon keresztül kapcsolódik a Deciusok táborához.

Visszatérve a család ismeretségi körére, mindenképpen meg kell jegyezni, hogy a Deciusok különösen erős kapcsolatokkal rendelkeztek Észak-Afrikában. A Szent Ágoston hagyományát folytató Fulgentius püspök életrajzírója, Ferrandus ugyanis megjegyzi, hogy Fulgentius előszeretettel levelezett szenátorokkal, özvegyekkel és szűzekkel. Több levelében felbukkannak a – Decius-családhoz köthető, 525-ben kivégzett – Symmachus szenátor lányai, Proba és Galla, valamint Theodorus. Proba rajongott Szent Ágoston munkáiért, ennek jegyében nemcsak Fulgentiusszal ápolt kapcsolatot, hanem levelezett a Nápoly melletti Castellum Lucullanum rendfőnökével, Eugippiusszal, ráadásul Dionysius Exiguusszal is kapcsolatba került, hiszen ő fordította le neki a *Vita Sancti Pachomi Abbatis Tabennensist*.⁴⁵

Érdekes eredményt ad a fent említett két család birtokainak vizsgálata. Az 5–6. században az arisztokrácia különös jelentőséggel bírt a kereszténység terjesztésében. Ebben az időszakban jelentős részük a vidéki területeken minden addiginál nagyobb szerepet játszott. Villáik gyakran kultikus központokká alakultak.⁴⁶ Róma városát három nagyobb provincia határolta: északról Tuscia és Umbria, kelet felől Valeria, délről pedig Campania. Az előbbi területén Maximus Basilius, valamint fia, Faustus Albinus birtokai.⁴⁷ Valeria provinciában feküdtek Theodorus latifundiurai, mi több, az ő területei estek legközelebb

⁴⁰ Cassiodorus: *Variae*, IV. 30.

⁴¹ A *Prosopography of the Later Roman Empire* szerint Gennadius Avienusnak csak két gyermeke volt, lánya, Stephania, fia pedig Anicius Probus Faustus. Stephaniáról az áll benne, hogy testvére Flavius Anicius Probus Faustus volt, azonban férjeként Asteriust jelöli meg, ezzel szemben Sundwall egyértelműen Flavius Caecina Decius Maximus Basilius feleségéként említi Sundwall, Johannes: *Abhandlungen zur Geschichte des ausgehenden Römertums*. Helsingfors, 1919. 130.; lásd: Ennodius: *Epistolae*, IX. 5.

⁴² Cooper, Kate – Hillner, Julia: *Religion, Dynasty and Patronage in Early Christian Rome, 300–900*. New York, 2007. 139–140.

⁴³ Ennodius: *Epistolae*, II. 22.

⁴⁴ Ezt jól mutatja, hogy Cethegus együtt menekült Konstantinápolyba a Decius-család két tagjával, Faustus Albinusszal és Basiliusszal. *Liber Pontificalis*, 12.61.

⁴⁵ Moorhead, John: *The Decii under Theoderic*. Historia, 33. (1984) 110–111.; Llewellyn: *Rome in the Dark Age*, 29.

⁴⁶ Dyson: *Community and Society in Roman Italy*, 238., 240.

⁴⁷ Schäfer: *Der weströmische Senat als Träger antiker Kontinuität*, 128.

Rómához. Campania⁴⁸ provinciában volt a legtöbb Decius-birtok. Ezen a területen feküdtek Flavius Rufius Postumius Festus földjei, akinek közvetlen szomszédja a későbbi *magister officiorum*, Agnellus. Festus kétségkívül jó viszonyt ápolott vele, ezt mutatja, hogy több alkalommal kisegítette barátját, amikor annak hivatali elfoglaltsága akadott.⁴⁹ Szintén itt terültek el Ioannes birtokai, aki egyben Campania *consularius*a is volt. A via Appia mentén, a közeli Terracinában voltak Caecina Mavortius Basilius Decius, valamint fia, Flavius Vettius Agorius Basilius Mavortius birtokai, itt fekszik Nuceria (ahova számúzik Laurentiust) is.⁵⁰

A Deciusok területei tehát Rómára, valamint környékére korlátozódtak, így főként a római politikában és egyházi ügyekben voltak érdekelték, amelyekre könnyűszerrel befolyást tudtak gyakorolni, hiszen a Róma és Ravenna közötti távolság túlságosan nagy volt ahhoz, hogy Theoderich folyamatos ellenőrzés alatt tudja tartani az Örök Várost, ráadásul az osztrogót uralkodó a 490-es években még nem rendelkezett elegendő emberrel ilyen feladatok ellátására. Így nem meglepő, hogy a Deciusok ebben az időben erőteljes nyomást tudtak kifejteni mind a szenátusra, mind a római egyház fejére, a pápára.

Velük ellentétben az Aniciusok birtokai főleg Észak-Itáliában, az osztrogót uralkodói székhelyhez közelebb, Liguriában feküdtek. Itt terültek el Anicius Probus Faustus, Rufius Magnus Faustus Avienus, Flavius Agapitus és Ambrosius földjei.⁵¹ Ennek révén közelebbi kapcsolatban álltak az uralkodóval. Ugyanakkor Gennadius Avienus és Ennodius példáján keresztül azt is elmondhatjuk, hogy ez a csoport a római egyház hivatalos álláspontját támogatta.

A szenátori családok összecsapása a Laurentius-skizma első szakaszában

Az Aniciusok és a Deciusok ellentétei Theoderich, illetve a pápák Konstantinápolyal fenn tartott kapcsolataiban és a korabeli vallási ellentétekben is megnyilvánultak. Mint láthatuk, Theoderich itáliai uralmának elismertetése Keleten korántsem ment gördülékenyen. 493-ban, Odoacer halálának évében újabb követség indult a keleti fővárosba, amelyet – az előírásoknak megfelelően – a *magister officiorum*, Anicius Probus Faustus vezetett.⁵² Feladata kettős volt, egyrészt az, hogy Gelasius pápa megbízásából eljárjon az Acacius-féle egyházi szakadás ügyében, másrészt az, hogy újra megkísérelje Theoderich uralmának elismertetését. Az osztrogót uralkodó a követség egyházi szándékairól valószínűleg nem tudott. Ráadásul Gelasius pápa levele a keletrómai udvarban világossá tette, hogy az egyházfő a katolikus–monofizita szakadás kérdésében nem hajlik az egységre, s nem fogja elfogadni a 482-ben Konstantinápolyban a megegyezés érdekében kiadott Henótikont.⁵³ Részben ez-

⁴⁸ Campania papsága is szembeszállt a pápával, ennek egyik legjobb példája Gelasius pápa levele Theoderich anyjának. Ebben a pápa beszámol arról, hogy 496-ban két nolai klerikus, Felix és Petrus elmentek az uralkodóhoz, ezzel a lépésükkel pedig figyelmen kívül hagyták a pápa főségét egyházi kérdésekben. *Epistulae Theodericianae Variae*, 5. In: Mommsen T. (ed.): *Monumenta Germaniae Historica Gestorum Pontificum Romanorum*. Vol. XII. Berlin, 1898. (a továbbiakban: Theodericus: *Epistolae*)

⁴⁹ Cassiodorus: *Variae*, I. 15.

⁵⁰ Schäfer: *Der weströmische Senat als Träger antiker Kontinuität*, 124–125.

⁵¹ Schäfer: *Der weströmische Senat als Träger antiker Kontinuität*, 135.

⁵² Gelasius: *Epistolae*, 12.; Cassiodorus: *Variae*, VI. 6.

⁵³ Zenón császár önkényesen bocsátotta ki anélkül, hogy bármilyen egyházi gyűléssel megvitatta volna. A rendelet csupán az első három zsinat határozatait ismerte el, így heves szembenállást váltott ki. A római egyházfő ennek hatására 484 júliusában kiközösítette Akakiost, a konstantinápolyi pátriárkát, így szakítás következett be Róma és Konstantinápoly között. A *Henótikon* valójában az első látható jele volt annak, hogy a keletrómai császár az ókori Római Birodalom új, megreformált

zel magyarázható, hogy a követségnek Theoderich ügyében sem sikerült semmit elérni.⁵⁴ Az osztrógót uralkodó azonban nem adta fel az uralma elismertetésére irányuló próbálkozásokat.

496. november 21-én meghalt Gelasius pápa, ami után három nappal a klérus tagjai megválasztották a római születésű II. Anastasius pápát.⁵⁵ Ő már nem kérte ki a papok és a püspökök véleményét az egyházat illető kérdésekben, amiért számos pap elpártolt tőle. Ekkor belső átrendeződés történt a kléruson belül, sok pap kivált az egyházból. Nem sokkal később, 497-ben újabb követség indult keletre, melyet ekkor – a 490-es akcióhoz hasonlóan – a *caput senatus*, a Decius-családhoz tartozó Rufius Postumius Festus vezetett.⁵⁶ Az uralkodó nem véletlenül küldte a *caput senatust* a *magister officiorum* helyett, hiszen – életkora révén – ez a tisztségviselő rendelkezett a legnagyobb tekintéllyel a római szenátuson belül, és Theoderich ezzel akarhatta demonstrálni, hogy a szenátus mögötte áll. Festus két feladatot kapott, egyrészt meg kellett kérnie az uralkodót, hogy Péter és Pál apostolok emlékének hatalmas ünnepséggel tisztelegjen, másrészt el kellett érnie Theoderich itáliai uralkodásának elismerését. A szenátus vezetője mindkét feladatot sikerrel teljesítette.⁵⁷ A követségnek sikerült elérnie az osztrógót uralkodó kinevezését, elfogadtatásának azonban ára volt, Festusnak vállalnia kellett, hogy a pápa elismeri a Henótikont.

Festus könnyű szívvel fogadhatta el a császár kompromisszumos ajánlatát, hiszen míg Gelasius sorra utasította el a keleti püspökök kompromisszumos ajánlatait, amelyek az Akakios-skizma megoldását célozták,⁵⁸ addig II. Anastasius elődjével szemben valamivel rugalmasabbnak mutatkozott a Konstantinápoly és Róma közötti kapcsolatokban. Sőt, egy keleti forrás szerint „azt beszélik, Festus titokban azt állította a császárnak, hogy ő rendelkezik Róma püspöke felett, így az el fogja fogadni Zenón Henotikonját”.⁵⁹ Ez a tény megválasztásának körülményeire is rávilágíthat, hiszen nem zárható ki, hogy kinevezése hasonlóan ment végbe, mint korábban III. Felixé, annál is inkább, mert Decius Maximus Basilius ekkor még élt. Anastasius Konstantinápolyal szembeni engedékenységeinek jeleként fogható fel, hogy akárcsak III. Felix, ő is alázatos levélben tudatta a császárral megválasztását, holott ez ebben a korszakban s különösen Gelasius pontifikátusa alatt egyáltalán nem volt jellemző. S ami talán legjobban súlyosbította megítélését a római kléruson belül, az az, hogy szövetségre lépett Photinus thessalonikéi diakónussal, aki Akakios oldalán állt, a klérus szemében a Henótikon megfogalmazója volt.⁶⁰

Az új pápa politikája tehát kedvezett Festusnak, a látszólagos előny azonban rögtön szertefoszlott, amikor a követ visszaérkezett Rómába, ahol az egyházfő halálának híre fogadta. Így a császárnak a Henótikon elfogadtatásával kapcsolatos ígéretét már nem tudta tel-

keresztény változatát akarja létrehozni. Ennek alapján úgy tekintett magára, mint Krisztus földi szószólójára. Every, George: *The Byzantine Patriarchate 451–1204*. London, 1962. 35.

⁵⁴ Cassiodorus: *Variae*, VI. 6.; Richards: *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages*, 65.

⁵⁵ *Liber Pontificalis*, 51–52.

⁵⁶ Anonymi Valesiani *Pars Posterior*, 12.64.

⁵⁷ Anonymi Valesiani *Pars Posterior*, 12.64.; *Laurentian Fragment*, 52. In: *The Book of Pontiffs*. Trans.: Davis, Raymond. Liverpool, 1989. (a továbbiakban: *Laurentian Fragment*) 97–100.; *The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284–813*, 5992. Trans.: Mango, Cyrill – Scott, Roger. Oxford, 1997. (a továbbiakban: *Theophanes: Chronica*)

⁵⁸ *Liber Pontificalis*, 51.3.

⁵⁹ *Theodoros Anagnostes Kirchengeschichte*, II. 17. Hansen, Günther Christian (Hrsg.) Berlin, 1995. (a továbbiakban: *Anagnostes: Kirchengeschichte*)

⁶⁰ *Liber Pontificalis*, 52.2

jesíteni. Az elkövetkező harcok okozója tehát elsősorban a Konstantinápolyal felvett kapcsolat volt.⁶¹

II. Anastasius halála után a római klérus nem tudott megegyezni az új pápa személyében. A két egymással szembenálló pápa megválasztására 498. november 22-én került sor. A klérus egyik része a Lateráni bazilikában megválasztotta Symmachust. Az új pápa táborát azok a papok erősítették, akik korábban elpártoltak II. Anastasiustól, mert az közösséget vállalt az Akakioshoz kötődő thessalonikéi diakónussal. Ennek értelmében Symmachus egyértelműen a 482-es rendelkezés ellen foglalt állást. Festus ekkor, betartva a császárnak tett ígéretét, a másik csoport élére állt, amely a Santa Maria Maggiore bazilikában Laurentiust választotta pápává. Tagadhatatlan, hogy Festus azért tudta ilyen gyorsan véghezvinni az ellenpápa megválasztását, mert az uralkodó elit korántsem volt egységes.⁶²

Érdekes kép rajzolódik ki az adott év (498–499) tisztségviselőinek áttekintése során. A kettős pápaválasztás évében a *caput senatus* Festus volt, a consuli tisztséget pedig ugyancsak a Decius családhoz tartozó Flavius Paulinus töltötte be,⁶³ tehát a szenátusban Laurentius pártja volt többségben, ami jelentősen megkönnyítette a párt dolgát. Legalábbis Rómában. A *Liber Pontificalis* közlése szerint azonban „mindkét párt beleegyezett, hogy Ravennába menjenek Theoderich királyhoz ítéletre”.⁶⁴ Ebből következően a választásokat követően mindkét pápa, valamint támogatóik Ravennába mentek, hogy ügyükben az uralkodó tegyen igazságot. A *Liber Pontificalis* szerint Theoderich úgy határozott, hogy az legyen Róma püspöke, akit hamarabb választottak meg, valamint akinek több támogatója van.⁶⁵ Az uralkodói döntés nem volt egyértelmű, hiszen csak azt lehetett eldönteni, hogy melyik jelöltnek nagyobb a tábor. Azt, hogy Laurentiust vagy Symmachust választották-e meg hamarabb, ellenben nem, hiszen a *Liber Pontificalis*ban csak annyi szerepel, hogy egy napon történt az esemény.

Ebben az évben Róma városának *praefectus urbi* tisztségét az Aniciusokhoz köthető Speciosus⁶⁶ töltötte be, ennél fogva ő elnökkölt a szenátusban, tehát tökéletesen tisztában volt a városban zajló eseményekkel.⁶⁷ Továbbá kiváló kapcsolatokkal rendelkezett a királyi udvarban, hiszen rokona, Eugenés éppen ez idő tájt volt Ravennában *advocatus*.⁶⁸ Mint már említettük, Eugenés a tanulmányait Deuterius iskolájában folytatta, s udvarbeli tisztségét is Anicius-párti patronálásnak köszönhetette. Speciosus ebből kifolyólag jó kapcsolatot ápolt a *magister officiorum*mal, Anicius Probus Faustusszal. Továbbá azt a tényt is figyelembe véve, hogy az uralkodói döntés kihirdetésére Ravennában került sor, nem csoda, hogy Symmachust ismerték el pápának. A határozat értelmében egy 499. március 1-jén Rómában tartott zsinaton Laurentiust a campaniai Nuceriába száműzték,⁶⁹ éppen abba a provinciába, ahol a legtöbb Decius-birtok összpontosult. Az ellenpápa eltávolításával a har-

⁶¹ Anagnostes: *Kirchengeschichte*, II. 16–17.; Theophanes: *Chronica*, 5993.; Moorhead, J.: *Boethius and Romans in Ostrogothic Service*. *Historia*, 27. (1978) 126.

⁶² Burns, *A History of the Ostrogoths*, 88.

⁶³ Sundwall: *Abhandlungen zur Geschichte des ausgehenden Römertums*, 147.

⁶⁴ *Liber Pontificalis*, 53.2–18.

⁶⁵ *Liber Pontificalis*, 53.2–18.

⁶⁶ Speciosus Olybrius rokona volt, akinek testvére Eugenés. Cassiodorus: *Variae*, I. 12.

⁶⁷ Cassiodorus: *Variae*, VI. 3–4.

⁶⁸ Cassiodorus: *Variae*, I. 12.

⁶⁹ *Laurentian Fragment*, 52.

cok első szakasza lezárult, azonban ezzel egy időben megkezdődött a felkészülés a következő összecsapásra.

Mindent egybevetve Anicius Probus Faustus védte Symmachust, azonban a római arisztokrácia java Laurentiust és a császár alatti vallási egységet részesítette előnyben, azt, amelyet a Henótikon is hirdetett. A római uralkodó elit Symmachus megválasztásával nehéz helyzetbe került, hiszen ebben a korban megszokott volt, hogy a vezető hivatalokat – legyen az világi vagy éppen egyházi – ők birtokolják. Így bázisuknak, a Laurentius-pártnak annak érdekében, hogy álláspontjukat érvényre tudják juttatni, élnie kellett a lefizetések eszközével, amely annyira elterjedt, hogy még a keleti birodalomrészben is megemlékeztek róla. Theodoros Anagnostes például azt írja, hogy a Festus mögött állók is sok megvesztegetett embert tudhattak magukénak.⁷⁰ Ezt a *Laurentius-féle töredék* is alátámasztja, sőt Cassiodorus is, aki a *praefectus urbi* és a *praefectus praetorio* tisztségek leírásakor hangsúlyozza, hogy ha el akarják kerülni a népszerűtlenséget, akkor tartózkodjanak a megvesztegetéstől.⁷¹ Mivel a *Variae* ezen része 507–511 között keletkezett, a szerző bizonyára a skizma alatti visszaélésekre utal.⁷² Theodoros alapján elmondható, hogy Laurentiust sok arisztokrata támogatta, ekképpen Festus pártja minden eddiginél nagyobb pénzügyi forrást tudhatott magáénak, nagyobb, mint a Symmachus párt.

A Laurentius-skizma második szakasza

Miután Rómában lezárultak a harcok, Theoderich 500-ban meglátogatta a várost, többek között azért, hogy kinyilvánítsa az új pápa támogatását,⁷³ majd visszatért Ravennába.⁷⁴ Azonban alig telt el egy év, és a *princeps senatus*, Festus klerikusokkal és szenátorokkal együtt mozgolódni kezdett Symmachus ellen. Az első összeütközésre 501-ben került sor, amikor a húsvétot a régi római naptár szerint ünnepelték, így az március 25-re esett. A többség azonban azt követelte, hogy az alexandriai időszámítást vegyék figyelembe, amely április 22-re helyezte az ünnepet. Az új időszámítást 496-ban Dionysius Exiguus hozta Rómába, aki jó kapcsolatot ápolt a szintén Deciusokat erősítő Castellum Lucullanum rendfőnökével, Eugippiusszal. Az sem mellékes, hogy az 500. év *praefectus praetorió*ja Theodoros volt, aki szintén összefüggésbe hozható Eugippiusszal. Az épületre Theoderich uralkodásának első szakaszában alighanem a *praefectus praetorio* felügyelt,⁷⁵ ez esetben Liberius, majd 500-tól Theodoros. Így az utóbb említett méltóságviselő is közrejátszhatott abban, hogy széles körben elterjedt az alexandriai időszámítás. Ezt a feltételezést egy másik irat is alátámaszthatja, ugyanis a későbbi osztrigót uralkodó, Athalaric (526–534) egyik levele ugyancsak megemlíti az épületet.⁷⁶ Ebből kiderül, hogy a Castellum Lucullanum ko-

⁷⁰ Anagnostes: *Kirchengeschichte*, II. 17.

⁷¹ *Laurentian Fragment*, 52.; Cassiodorus: *Variae*, VI. 3–4.

⁷² O'Donnell, James: *Cassiodorus*. London, 1979. 60.

⁷³ Anonymi Valesiani *Pars Posterior*, 12.65.; Moorhead, John: *The Laurentian schism: East and West in the Roman church*. Church History, 47. (1978) 125.

⁷⁴ Anonymi Valesiani *Pars Posterior*, 12.70.; Cassiodorus: *Variae*, III. 9.

⁷⁵ Ezt más adatok is megerősítik, hiszen mikor Odoacer Itáliába érkezett, letette a korábbi uralkodót, Romulus Agostulust, ezt követően pedig Campania provinciába küldte. Anonymi Valesiani: *Pars Posterior*, 8.38. Cassiodorus egy későbbi levelében ismét feltűnik a korábbi nyugatrómai uralkodó. Ebben a levélben Theoderich megerősíti privilégiumait, amelyeket a levél tanúsága szerint Libériustól nyert el. Cassiodorus: *Variae*, III. 35. Ez a bizonyos kiváltság egy tulajdonjog volt, amely a Nápoly mellett fekvő Castellum Lucullanumra vonatkozott.

⁷⁶ Cassiodorus: *Variae*, VIII. 25.

rábbi tulajdonosa Agnellus volt, aki kitűnő kapcsolatot ápolt Festusszal.⁷⁷ Több jel is arra mutat tehát, hogy a húsvétszámítás körüli konfliktusok kiobbantásával és az alexandriai időszámítás elterjesztésével nemcsak Liberius és Theodorus,⁷⁸ hanem Anastasios császár szövetségese, a skizma kiobbantója, Festus is gyanúsítható.

Érdemes röviden kitérni arra a kérdésre, hogy az arisztokrácia egy része miért támogathatta az április 22-i időpontot, s ezzel együtt a konstantinápolyi udvart. Az okot elsősorban oktatásukban és a keleti ideológiában kell keresni.⁷⁹ A római családok többsége kezdetben semmilyen érdekközösséget nem akart Konstantinápolyal vállalni, aminek legfőbb indoka abban rejlett, hogy maga Zenón császár sem volt római, hanem a kis-ázsiai izauriak törzséhez tartozott.⁸⁰ Ugyanakkor a római nemesség oktatása ebben az időben teljesen görög jelleget öltött. Görög tudósok és teológusok költöztek a római arisztokrácia otthonaiba. Ezek az emberek Anastasios császár megválasztását követően úgy tekintettek Konstantinápolyra, mint egyfajta szellemi és kulturális központra, szembeállítva azt Rómával és különösen Ravennával, az osztrogót király székhelyével. Ezek közé a tudósok közé tartozott a már említett Dionysius Exiguus szíriai szerzetes is.⁸¹

Visszatérve az alexandriai és a római időszámítás eltérése miatt kialakult konfliktushoz, az összecsapások kitörésekor két szenátor, „Festus és Probinus bevádolták Symmachust és hamis tanúkat béreltek fel, akiket Ravennába küldtek Theoderich királyhoz”.⁸² Erre Theoderich az összetűzések miatt Arminiumba hívta a pápát. Symmachus támogatói javával érkezett, és meglepődve tapasztalta az ellene támasztott vádakat, amelyek ekkor már nem is az ünnep időpontjáról, hanem az egyházi birtokok hűtlen kezeléséről szóltak. A pápa erre még az éjszaka közepén elhagyta a várost, és visszatért Rómába, ezzel mintegy elismerve az ellene támasztott vádakat.⁸³

Symmachus ezzel a lépéssel csak további ürügyet szolgáltatott a Laurentius-párt újabb támadására, amelynek hangadói ekkor elhatározták, hogy követeket küldenek Theoderichhez azért, hogy küldjön egy *legatust* a húsvét időpontjának helyreállítása érdekében, valamint kezdeményezzen egy gyűlést Symmachus ellen. Theoderich elfogadta az ellenpárt által támasztott kéréseket, s az isztriai püspököt, Altinumi Pétert bízta meg az eset kivizsgálásával.⁸⁴

Az Aniciusok szomszédságában működő észak-itáliai püspökök (Liguria, Aemilia, Venetia) azonban azt válaszolták, hogy mivel őket pápai beleegyezés nélkül hívták, nem hajlandók részt venni az egyházfő ellen zajló vizsgálatban. Ekkor Theoderich egy Symmachustól

⁷⁷ Cassiodorus: *Variae*, I. 15.

⁷⁸ Theodorus azonosítása ebben az esetben bizonyos problémákat vet fel, ugyanis korábban már kifejtettem, hogy egy bazilikát épített, melyhez éppen Gelasius pápától kapta a hozzájárulást, mindazonáltal ekkor még nem volt magas tisztség birtokában. Gelasius *Epistolae*, 41.

⁷⁹ Pecere, Ortonzo: *La cultura greco-romana in età gota tra adattamento e trasformazione* In: Theoderico il Grande e i goti d'Italia. Atti del XIII Congresso internazionale di studi sull'Alto Medioevo. Tomo I-II. Spoleto, 1993. 355–380.

⁸⁰ Zenón korántsem volt népszerű Konstantinápolyban, ez már szembetűnővé vált Basiliscus során, de talán ami legjobban szemlélteti a konstantinápolyi társadalom izauri hadvezérrel szembeni álláspontját, azok a felkiáltások, amellyel az özvegy Ariadné császárnét fogadta a nép: „Adj az Imperiumnak ortodox császárt! Adj az Imperiumnak római császárt!” Idézi Ostrogorsky: *A Bizánci Állam története*, 72.

⁸¹ O'Donnell: *Cassiodorus*, 24.; Burns: *A History of the Ostrogoths*, 87.

⁸² *Liber Pontificalis*, 53.3.

⁸³ *Laurentian Fragment*; *Liber Pontificalis*, 53.

⁸⁴ *Laurentian Fragment*, 52.; Richards: *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages*, 78.

kapott levéllel megnyugtatta őket, amelyben az állt, hogy a pápa hozzájárul a szinódus megtartásához. A gyűlést így végül a Santa Maria Maggiore bazilikában tartották meg, amelyen három észak-italiai metropolita elnökölt: Ravennai Péter, Milánói Laurentius és Aquileiai Marcellianus. A három püspök közül az első kettő egyöntetűen a Gelasius-féle, Konstantinápolytól távolságot tartó politika támogatója volt.⁸⁵ A megvádolt Symmachus pápa pontosan érkezett a gyűlésre, kijelentve, örül annak, hogy mindannyian összegyűltek a helyzetet tisztázása érdekében. Azonban azzal a mögöttes indokkal, hogy a római püspökség adminisztrációját nem birtokolja, megtagadta Altinumi Péter minden kérését.⁸⁶ Csakhogy az összegyűlt püspökök az uralkodó beleegyezése nélkül nem mertek Péter ellen szavazni, ráadásul Theoderich is visszautasította a *legatus* hazahívását, így az események holtpontra jutottak.⁸⁷

Figyelemreméltó körülménye az eseményeknek, hogy velük párhuzamosan, 501-re az Aniciusok kiszorultak a főbb hivatalokból. A *praefectus praetorio* feladatkörét 500-ig Petrus Marcellinus Felix Liberius, majd Theodorus birtokolta, míg 501-ben a *magister officiorum* tisztséget Rufius Petronius Nicomachus Cethegus,⁸⁸ a *consul* pedig Avienus töltötte be – mindketten a Decius család tagjai voltak.

A Deciusok pozícióinak megerősödése Róma utcáin is láthatóvá vált,⁸⁹ sok püspököt megrémített a növekvő erőszak. Többen közülük Theoderichez menekültek, és arra kérték, hogy a gyűlés helyét tegye át Ravennába. Az uralkodó a *Praeceptiō*-ban 502. augusztus 8-ra írta ki a szinódus időpontját, azonban a helyszín tisztázatlan okokból Róma maradt. A tagok egy augusztus 27-i levélben ismét nyomatékosították a gyűlés áthelyezésére vonatkozó kérelmüket, illetve közölték, hogy nem találták Symmachust sem bűnösnek, sem ártatlannak.⁹⁰

A gyűlés végül 502. szeptember 1-jén ülhetett össze a Basilica Sessorianában. A pápa vádlói a zsinat fennmaradt aktái szerint súlyos vádakkal illették az egyházfőt. Ezek értelmében Symmachus klérusa szolgákat tartott, mely szolgák ráadásul vallomást is tettek

⁸⁵ Milánói Laurentius esetében erre éppen Ennodius mutat rá egy 508-ben Luminosusnak címzett levelében, melyben leírja, hogy püspöke nyomást gyakorol rá annak érdekében, hogy visszaszerezze a korábban Symmachus támogatására fordított pénzt. Ennodius: *Epistolae*, VI. 16. A ravennai egyháznak pedig korábban maga Gelasius adott segítséget. Gelasius *Epistolae*, 14.

⁸⁶ Egyfelől Symmachus személye elleni támadásnak vette a felügyelő megválasztását, másfelől Péter jelenléte fenyegető volt a Theoderichet támogató csoport számára, hiszen mindaz, amit tett, Laurentiusnak kedvezett, és nincs bizonyíték arra, hogy a király rendelkezései szerint cselekedett volna (*Acta Synhodorum Habitarum Romae*, 428. In: Mommsen, T. (Ed.), *Monumenta Germaniae Historica Auctores antiquissimi*. Vol. XII. Berlin, 1898. (a továbbiakban: *Acta Synhodorum Habitarum Romae*); Richards: *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages*, 79.; Moorhead: 1992, 117).

⁸⁷ Richards: *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages*, 79.

⁸⁸ Arnaldo Momigliano Flavius Rufius Petronius Nicomachus Cethegust az Anicius-családhoz sorolja. Momigliano, Arnaldo: *Cassiodorus and Italian Culture of his time*. In: *Studies in historiography* Arnaldo Momigliano. London, 1966. 189. Vö.: O'Donnell, James: *Liberius the Patrician*. Traditio, 37. (1981) 33. Véleményem szerint ez nem helytálló, hiszen apja, Probinus egyike volt a Laurentiust támogató csoportnak (*Liber Pontificalis*, 53.3), továbbá Cethegus egyike volt azoknak a *consul*oknak, akik Konstantinápolyba menekültek Iustinianos császárhoz, s csak Pelagius pápa (556–561) alatt tértek vissza a félszigetre (*Liber Pontificalis*, 61.7.).

⁸⁹ „Ekkor Róma városában a szenátus vezetője, a korábbi *consul*, Festus, valamint Probinus volt *consul* küzdeni kezdet más szenátorokkal, különösen Faustus volt *consullal*.” *Liber Pontificalis*, 53. 5.1–5.

⁹⁰ *Acta Synhodorum Habitarum Romae*, 421.; Moorhead, J.: *Theoderich in Italy*. Oxford, 1997. 117.

ellene, ami nemcsak a polgári jog, hanem a kánonjog előírásaival is ütközött.⁹¹ Ez az információ arra utal, hogy a pápa ellenfelei ügyesen alapozták meg a vádakát. Ugyanis, mint említettem, az egykori Gelasius-párti papok támogatták Symmachus pápaságát, ám éppen Gelasius dekrétumai között szerepel az a pont, amely szerint ki kell zárni a klérusból azt, aki szolgákat tart.⁹² A vádak azonban nem igazolódhattak, hiszen ellenkező esetben a gyűlésnek egyértelműen le kellett volna tennie Symmachust. Figyelemre méltó, hogy más forrásokban nincs is nyomuk, pedig nagyon valószínű, hogy Cassiodorus hivatali leveleiben megemlítette volna azokat, azonban sem nála, sem Ennodiusnál, de még a fennmaradt hivatali *papyrus*okban sem esik szó róluk, annak ellenére, hogy Theoderich 500-ban kiadott törvénykönyve is kínzással sújtotta azokat a szolgákat, akiket az uruk elleni vallomástétel vádjá ért.⁹³ Így arra kell gondolnunk, hogy a vádak azért nem szerepelnek Cassiodorusnál és Ennodiusnál, mert az ő szemükben nyilvánvalóan rágalomnak számítottak.

Visszatérve a gyűléshez, a megfélemlített Symmachus támogatóival átvágott a városon, ütközben megtámadták, „a város közepén minden nap harcot viseltek az egyházzal szemben”.⁹⁴ Ezen harcok során vesztette életét Gordianus és Dignissimus pap. Az előbbi a Symmachust támogató 499-es római zsinaton is részt vett, tehát a támadást egyértelműen a Laurentiust támogatók indították. A pápa életét a merénylőknek nem sikerült kioltaniuk, az egyházfő ugyanis bezárkózott a Szent Péter bazilikába. A gyűlés tagjai ekkor követséget menesztettek a bazilikába, hogy megpróbálják kiengesztelni a pápát, aki azonban hajthatatlan maradt.⁹⁵ A küldöttség tagjai ezután kérelték a szinódus résztvevőit, hogy térjenek vissza a pápa fősege alá, a többség viszont nem fogadta el a javaslatot. Így a gyűlés ismét egy levelet küldött az uralkodónak, amelyben közölték, hogy nem boldogulnak a helyzettel, hiszen nem ítélik el Symmachust, ha nincs is ott. Ezért azt kérték a királytól, hogy jöjjön Rómába. Theoderich azonban továbbra is hajthatatlan maradt, október 1-jén kelt válaszában kitarzott amellett, hogy az egyháziaknak maguknak kell megoldaniuk ezt a problémát.⁹⁶

A szenátori családok tárgyalása kapcsán említettem azt a levelet, melyet Ennodius küldött Faustusnak azzal, hogy sikerült megnyernie Albinust Symmachus támogatására. Nos, ez a levél éppen 502 őszén⁹⁷ keletkezett.⁹⁸ Ekkor már Faustus Albinus töltötte be a *praefectus praetorio* tisztséget. Nem meglepő tehát, hogy azt az 502. október 23-án tartott egyházi gyűlést, amely Symmachust valamennyi vád alól felmentette, már csak Milánói Laurentius és Ravennai Péter elnökletével tartották, ráadásul éppen Albinus egyik birtokán.⁹⁹

⁹¹ *Acta Synhodorum Habitarum Romae*, 422–423.; Moorhead: *Theoderich in Italy*, 118.

⁹² Gelasius *Epistolae*, 14.

⁹³ *Edictum Theoderici Regis*, 113. Richthofen, v. Karl (ed.): *Monumenta Germaniae Leges*. Vol. V. Berlin, 1892. (a továbbiakban: *Edictum Theoderici*)

⁹⁴ *Liber Pontificalis*, 53. 5.12–13.

⁹⁵ *Acta Synhodorum Habitarum Romae*, 428–429.

⁹⁶ Moorhead: *Theoderich in Italy*, 119.

⁹⁷ Sundwall: *Abhandlungen zur Geschichte des ausgehenden Römertums*, 74. vö. 2.

⁹⁸ Az, hogy Albinus támogatta Symmachust, azzal támasztható alá, hogy 500–503 között ő és felesége, Glaphyra Róma mellett a via Trebana mentén 27 mérföldre a várostól épített egy bazilikát, melyet Symmachus pápa szentelt fel. *Liber Pontificalis*, 53.

⁹⁹ A gyűlés helyszínének azonosítása kérdéses. Lehetséges, hogy a Campaniában található Palma városában tartották, ellenben Mommsen vonakodik bármiféle földrajzi tartalmat fellelni a „*Synodus palmaris*” kifejezésben. Azt az elméletet, amely szerint a gyűlést a Szent Péter bazilika oszlopcsarnokában tartották meg, a kutatók többsége elvetette. Moorhead: *Theoderich in Italy*, 119. 20. jegyzet.

A határozatot hetvenhat püspök írta alá. Ennek ellenére Symmachus ellenfeleire még nem sikerült végső csapást mérni. Utóbbiak a *Contra Synodum Absolutionis Incongruae*ban kifejtették, hogy a határozatok nem érvényesek, hiszen nem az összes püspök jelenlétében születtek. Ráadásul egy petíciót nyújtottak be Theoderich-hoz, melyben Laurentius viszhelyezését kérték. Az ellenpápa később vissza is tért Rómába, Symmachus ezért 502. november 6-ra új szinódust hívott össze, ahol Ennodius immár diakónusként¹⁰⁰ a *Libellus adversus eos qui contra synodum scribere praesumpserunt* című iratban megcáfolta a Laurentius-féle iratot.¹⁰¹

Ezek a pártharcok olyan jelentőséggel bírtak, hogy még Athalaric is megemlíti egy levelében, amelyet IV. Felix pápa (526–530) megválasztása kapcsán írt. A levélben nemcsak az uralkodói jóváhagyás jelentőségét hangsúlyozza, hanem megemlíti azokat a régi küzdelmeket, amelyek a skizma alatti széthúzást jellemezték.¹⁰² Tehát abban, hogy Symmachus pápa végül elnyerhette hivatalát, egész biztosan olyan személyek segítettek, akik a királyi udvar magasabb köreiből szolgáltak.¹⁰³ A milánói diakónus, Ennodius később egy levelében maga is beszámol arról, hogy csaknem 400 solidust fizetett annak érdekében, hogy Symmachus megtarthassa helyét Róma püspöki székében.¹⁰⁴

Tanulmányomban megkíséreltem árnyaltabb képet festeni Theoderich uralkodásának első szakaszáról, a korabeli itáliai arisztokrata családok ellentéteinek összefüggésébe helyezve azt. Mint ismeretes, az osztrogótok számszerű kisebbségben voltak Itáliában, ráadásul a király udvara is messze helyezkedett el a hagyományosnak tekinthető fővárostól, Rómától. A gótok rómaiakhoz viszonyított csekély számukból adódóan nem tudtak ellenőrzést gyakorolni a szenátus felett. Theoderich ez felismerte, ezért egy új csoportot, az Aniciusokat próbálta meg beemlíni a politikai élet küzdőterére, ám pozícióba juttatásuk hosszú időt vett igénybe. Döntésében kétségtelenül voltak jól átgondolt lépések, mint amilyen Cassiodorus, Faustus és Ennodius támogatása. Azt is kijelenthetjük, hogy Theoderich, szemben az általános vélekedéssel, nem általában a római arisztokráciára, hanem annak egy jól körülhatárolható csoportjára építette uralmát.

Az Aniciusok és a Deciusok szembenállása legélesebben a Laurentius-skizma alatt jelentkezett. Ezzel kapcsolatban igyekeztem rávilágítani arra, hogy az összetűzés első szakaszában azért szilárdult meg az új pápa, Symmachus helyzete, mert Ravennában, ahol az Aniciusok tudhattak magukénak jelentősebb pozíciókat, támogatták őt. Ezzel szemben a skizma második szakasza Róma városában játszódott, ahol a Deciusok voltak többségben, s az összetűzések e szakaszában mutatkozott meg igazán hatalmuk, amely ideiglenesen megrendítette a pápa pozícióit.

A skizma kirobbanásában nyilvánvaló szerepe volt a konstantinápolyi politikának, így a Keletrómai Birodalom és a Deciusok közötti kapcsolatnak. Ezt egyrészt a húsvét ünnepének dátuma és ennek „alexandriai forrása” támasztja alá, másrészt az, hogy a Zenón és Theoderich között kötött szerződést (*sanctio*) Anastasios császár nem tekintette magára

zet. Figyelembe véve, hogy a tanácskozás Albinus támogatásával zajlott szóba jöhet a római „*domus ad palmam*”.

¹⁰⁰ Anicius Ennodius 502-ben már mint diakónus bukkan fel, ami abból eredhetett, hogy írásaival Milánói Laurentius oldalán erősítette Symmachus pápát. Kennell, Stephanie A. H.: *Magnus Felix Ennodius. A Gentleman of the Church*. London, 11–12.

¹⁰¹ *Laurentian Fragment*; Richards: *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages*, 74.

¹⁰² Cassiodori *Senatoris Variae*, VIII. 15.

¹⁰³ Ennodius: *Epistolae*, IV. 27.

¹⁰⁴ Ennodius: *Epistolae*, II. 10., VI. 16., 33.

nézve érvényesnek, hiszen az okiratot Zenón érvényesítette, aki nem volt sem orthodox, sem pedig római.

A fentebb ismertetett viszonyok és ellentétek jobb megismerése érdekében érdemes lenne még megvizsgálni a számos császári és pápai levelet tartalmazó *Collectio Avellanát*, amely értékes információkkal szolgálhat Róma és a keletrómai kormányzat közötti kapcsolatokról. Segítségével tovább lehetne pontosítani a skizma egyes szakaszaiban résztvevők névsorát, területi kötődéseiket, valamint családi és szövetségesi kapcsolatukat.